

## ԱՄԱԼՅԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

### ՍԵՐՈՒՆԴՆԵՐԻ ՄԵՋ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՈՒԿ ԳԾԵՐԻ ՎԵՐԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՈՎ ԿԱՄ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՖԵՆՈՄԵՆՈԼՈԳԻԱ\*

*Բանալի բառեր*՝ ազգային գաղափարաբանություն, գեղագիտական արժեհամակարգ, գրական հերոս, վիպասան, պատմավեպ, հայկական ֆենոմենոլոգիա, ժողովրդական մտածողություն, վիպական սյուժե, խիզախման փիլիսոփայություն, ֆենոմեն, պոեմ:

Կա հանրահայտ մի ճշմարտություն. ազգը որպես էթնիկ միավոր կենդանի օրգանիզմ է, և նրա գոյապահպանման համար անհրաժեշտ գործոններ են՝ լեզուն, մշակույթը, պատմական հիշողությունը, ինքնագիտակցությունը, ազգային բնավորությունը, հոգեկերտվածքը, դիմագիծը, զգացումը (ազգասիրություն, հայրենասիրություն, հպարտություն), ոգին, ընտանիքը, կենցաղը, էթնիկական ավանդույթները և այլն: Դրանք նաև կարևոր նախադրյալներ են ազգային գաղափարաբանության ձևավորման համար, որն ազգային արժեհամակարգն անխաթար փոխանցում է սերնդեսերունդ:

Մեր ժողովրդի ազգային բնավորության լավագույն գծերը՝ հայրենասիրություն, խիզախություն, միասնականություն, անձնագոհություն, տոկունություն և այլն, բոլոր ժամանակներում լավագույնս դրսևորվել են հայ մարդու մեջ, անգամ այն ժամանակ, երբ նա օտար երկրում ու միջավայրում է գտնվել: Օրինակները շատ ու շատ են՝ Վիլյամ Սարոյանից մինչև Միսաք Մանուշյան ու Վալերի Մադաթով... Բազմաթիվ հայորդիներ իրենց քաջությամբ ու նվիրումով հերոսացել

\*Հոդվածն ընդունվել է 10.11.2016:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել Գրիգոր Նարեկացի համալսարանի հայոց լեզվի և գրականության ամբիոնը:

են այլ ժողովրդների ազգային-ազատագրական պատերազմներում իրենց մեջ դրսևորելով ազգային բնորոշ հատկանիշներ:

Ինչով է բացատրվում երևույթը: Ժառանգականությամբ, արդյոք, ուր էական դերակատարություն է ստանձնում գենետիկան, դաստիարակությամբ, ազգային սովորույթներով ու բնավորությամբ, որ զարգանում-կոփվում են հազարամյակների ընթացքում, արվեստների ներուժով, սոցիալ-տնտեսական իրավիճակներով, ճակատագրի պարտադրած դժվարություններով, թե..., «Թե»-երը կարող են վերջ չունենալ, սակայն դրանցից յուրաքանչյուրի մասնակցությունն այդ ամենում չի կարելի անտեսել: Ես այսօր ուզում եմ կանգ առնել այն միջոցների վրա, որոնք էապես նպաստում են ազգային բնավորության կոփման ու լավագույն գծերի զարգացման գործին: Դրանցից ամենաառաջնայիններից մեկը, թերևս, գրականությունն է, որը կարելի է ասել, ազգային ոգու խոսնակի գլխավոր դերը վերցրել է իր վրա: Ամենավաղնջական ժամանակներից մինչև հիմա սերունդները դաստիարակվում են մեր մեծագույն գեղագետների ստեղծած գեղարվեստական կոթողներով: Եվ քանի որ հայոց ազգը մշտապես եղել է ազատագրական պատերազմների մեջ՝ շրջապատված անթիվ ոսոխներով, գրական երկերում շեշտը դրվել է ազգի փրկության ու ազատության համար պայքարում ինքնազոհության, նվիրումի և նման այլ վեհ ու վսեմ զգացմունքների ու հատկանիշների վրա: Այդպես եղել է, այդպես էլ կա ... Խորենացու, Դավթակ Քերթովի, Նարեկացու, Պեշիկթաշյանի, Աբովյանի, Րաֆֆու, Մուրացանի, Դուրյանի, Սիամանթոյի, Վարուժանի, Թումանյանի ստեղծագործություններով քանի-քանի սերունդներ են դաստիարակվել: «Վերք Հայաստանի» վեպի Աղասու կերպարը անբաժան ուղեկիցն է ամեն մի հայի: Եվ՝ ոչ միայն: Հիշենք Տերյանի խոսքը Րաֆֆու «Կայծեր»-ի ու նրա գլխավոր հերոսներից մեկի՝ Ասլանի մասին: Վերջինս մեծ պոետի ամենասիրած գրական հերոսն էր:

Իսկ Իսահակյանի խոստովանությամբ. «Մուրացանի հզոր տաղանդը լրիվ ընդգրկել է հայ ժողովրդի կյանքը: Ինչ որ գրել է նա, գրել է սրտի ցավով, արյունով: Համոզմունքով, վառ հավատով: Նա խորունկ հայրենասեր էր և ժողովրդասեր: Նա տոգորված էր տանջվող, շահագործվող ժողովրդի վշտով: Նա տոգորված էր արյունոտվող հայ ժողովրդի մեծ վշտով: Գրողի կոչումը նա բարձր էր պահում. նա գրում էր, գիտեր գեղարվեստական խոսքի ներգործուն, վերաստեղծող ուժը, սրտաբուխ պատգամի կրթիչ, հոգեփոխող զորությունը:

Հայ ժողովուրդը չափսի մոռանա նրան ոչ միայն որպես մեծատաղանդ գրողի, այլև որպես մի պատկառելի, ազնվական անձնավորության, որ ընդունակ էր իր գաղափարների համար ամեն կարգի զոհաբերության»։ (1)

Դժբախտաբար, հայ գրողը դարերի ընթացքում ստիպված է եղել իր ստեղծագործությունները դարձնել մայր ժողովրդի ազատագրական պատերազմների տարեգրությունը։ Մուրացանը դեռ շատ երիտասարդ էր ու, ինչպես ասում են, «գրող լինելու» հեռավոր ակնկալությունն անգամ չունեի, երբ ծեռնամուխ եղավ «Ռուզանի» ստեղծմանը՝ արդեն Թիֆլիսում հաստատվելուց հետո։ Եվ նրա կերտած «հայրենասեր օրիորդի»՝ Ռուզանի կերպարը միանգամից գրավեց հասարակության ուշադրությունը։ Անգամ հեղինակի անունն էր անհայտ, երբ «Ռուզանը» ներկայացվեց բեմադրության։ Ժամանակին «Կավկազ» թերթն ավետում էր, որ անհայտ հեղինակի գործ է այն, միայն հետո պարզվեց, որ «Ռուզանի» հեղինակը մի հասարակ երիտասարդ է, որն աշխատում է որպես գործակատար։ Ասել է թե՛ առաջին իսկ պահից Մուրացանի մեջ խոսում էր շատ կարևոր ու արժեքավոր մի հատկանիշ ևս՝ բազում լավագույն գծերի հետ, համեստությունը։ Հետևությունը մեկն է՝ ազգային բնավորությունն ու գծերը գեղարվեստական գրականության մեջ կարող է անթերի մարմնավորել միայն այն անհատը, ով դրանք խորապես կրում է իր մեջ։ Տեղն է հիշել Չարենցի տողերը. «Ինչ ունեցել է ժողովուրդը քո, //հնում, անցյալում, լուսավոր ու վեհ, //ողջը հավաքել ու քեզ է տվել»։ (2) Մուրացանը ևս, անշուշտ, իր ազգի լավագույն գծերի կրողն էր ու նրա «ոսկե երակը»։ Վկան՝ «Ռուզան», «Գևորգ Մարգարետունի», «Անդրեաս Երեց», «Նոյի ագռավը», «Առաքյալը» և գրողի մյուս գործերն են, դրանք ամբողջապես նվիրված են հայոց երկրի անկախության, ազատության ու պետականության ամրապնդման խնդիրներին՝ ազգային միաբանության գաղափարի գեղարվեստական մարմնավորմանը՝ բացառիկ վարպետությամբ ու գեղագիտությամբ։

Երևույթի մեկնությունը տանում է նաև դեպի ազգային հոգեբանության ակունքները, որտեղ այն մեկնաբանվում է այսպես. «Ինչոր ժամանակահատվածում էթնոսի հոգեկերտվածքի մեջ մտնող հատկությունների, արժեքային կողմնորոշումների և այլ գծերի մի խումբ՝ տիրապետող, մյուսների նկատմամբ գերակշռող է դառնում՝ դրսևորվելով նրա վարքում և որոշակի հուզական երանգ հաղորդելով նրա կենսագործունեությանը։ Այսպես, երբ երկիրն ու

ազգը պատերազմական հարաբերությունների մեջ են գտնվում մեկ այլ ազգի հետ, ապա ուժեղանում է տվյալ ազգի էթնոկիրների հայրենասիրական և մարտական ոգին, քանի որ նրա վարքի վրա վճռական ազդեցություն են գործում բնավորության կառուցվածքի մեջ մտնող այնպիսի գծեր, որոնք «հայրենասիրություն» կոչվող հոգեբանական կազմավորման բարդույթի մաս են կազմում»: (3)

Ֆրանսիացի անվանի հոգեբան Գուստավ լը Բոնն ընդգծում է ազգային բնավորության հետևյալ կարևորագույն հատկանիշները՝ քաջությունը, էներգիան, հաստատականությունը, կամքը, գաղափարի համար անձնագոհությունը, ընդունակությունը, անհաղթահարելի համառությունը, ինքնատիրապետումը, նախաձեռնության ոգին, բարոյականությունը՝ որպես օրենքների նկատմամբ սերնդեսերունդ փոխանցվող հարգանք: Ես կավելացնեյի՝ գրված և չգրված օրենքների նկատմամբ: Իսկ, ընդհանրապես, մեր ազգն առաջիններից մեկն է, ով ստեղծել է իր օրենքները, այս մասին է խոսում նաև դեռևս Վաչագան Բարեպաշտի կազմած կանոնագիրքը: Հիփոքի, Ճիշտ է ասված, որ եթե որևէ ազգ ընդունակ չէ ինքնատիրապետման, նրան տիրում են ուրիշները:

Հայ ժողովուրդը մաքառումների դժվարին ճանապարհ է անցել՝ մշտապես պայքարելով իր գոյության, ազատության համար՝ կրելով բազմաթիվ կորուստներ ու զրկանքներ: Սակայն, չնայած այդ ամենին, նա շարունակում է տոկալ, դիմակայել ու պատվով հաղթահարել բոլոր տեսակի մարտահրավերները՝ շնորհիվ իր ազգային մտածողության ու բնավորության անփոփոխ էության (սուբստանց) բարձր որակների՝ ուժեղ կամքի, ազատատենչ հոգու, ազգային արժանապատվության, անկոտրում ոգու: Այս և նման հատկանիշները նպաստում են հայի՝ որպես ուրույն տեսակի՝ ֆենոմենալ գծերի ամբողջացմանը: Հենց այդ ինքնատիպ, խիստ առանձնարկված հատկանիշների շնորհիվ է, որ ձևավորվում է հայկական ֆենոմենոլոգիան, այս դեպքում՝ ոգու գիտությունը, որն առանձին ուսումնասիրության խնդիր է: Մեր նպատակն է ցույց տալ, թե կենսահաղորդակցությունից բացի, եթե կարելի է այսպես ասել, ինչ միջոցներ գոյություն ունեն, որոնք նպաստում են հայի՝ մեր տեսակի բնորոշ գծերի շարունակական զարգացմանն ու հարստացմանը:

Ժամանակի փորձությունները չեն ազդել մեր ազգի էթնիկ ինքնատիպության վրա: Հայը պահպանել է իր գենոտիպը: Պետք է ասել, որ մի շարք հանգամանքներ ևս նպաստել են դրան: Դրանցից մեկն էլ հայոց գենետիկան է: Այսինքն՝ հայերը հազարամյակներ

շարունակ, չնայած առկախ վտանգին, չեն ծուլվել այս կամ այն ազգին, չեն ուժացվել: Եվ դրա պատճառը պարզ է. «Մտածումով, հղացումով, կառուցողական ոճով, լեզվով և ռազմական կորովով արիական՝ հայերն իրենց աշխարհապրումով ալպիական են: Այդ պատճառով անհունորեն խորն է նրանց նվիրումի զգացումը, զորավոր՝ տոկալու կամքը, անխախտ՝ համոզումը, իմաստալից՝ ստեղծագործական երկունքը, խիզախ՝ ռազմական ոգին և խանդալից՝ հայրենասիրությունը: Այս ուժերն են, որ պահում են լուսատենչ այս ազգը...հայն իրեն զորավոր է զգում իր արժեքներով» (4) (Հ. Ասատրյան):

Գործնական հայրենասիրության, սխրանքի, ազնվության, ինքնագոհության, բացառիկ խիզախումի ու նվիրումի օրինակներն, այո, շատ են: Սակայն կանգ առնենք Մուրացանի գեղագիտական համակարգի՝ նրա դավանած գաղափարախոսության վրա, որն այսօր էլ արդիական է: Ինչպես գիտենք, գրողն իր գեղագիտական ըմբռնումները ներկայացնում է հերոսների միջոցով: Կոնկրետ «Գևորգ Մարգալետունի» պատմավեպում յուրաքանչյուր հերոս ազգային բնավորության տարբեր գծեր է դրսևորում, իսկ գլխավոր հերոսի մեջ ամբողջացած են բոլոր լավագույն հատկանիշները, որոնք էլ տանում են միաբանության: Մուրացանի հերոսները՝ Ռուզան, Գևորգ Մարգալետունի, Աշոտ Երկաթ, Սահակ Սևադա, Ցլիկ Ամրամ, Գոռ, իրենց մեջ մարմնավորում են մեր ազգային բնավորության էական կողմերը՝ հայրենապաշտություն, ազնվություն, ոգեղենություն, պատվախնդրություն, միաբանություն, անձնականը հայրենյաց շահին զոհելու պատրաստականություն: Որակներ, որոնք հատուկ են ազգի մեր տեսակին և այսօր էլ դրսևորվում են սահմանին կանգնած զինվորների մեջ: Ապրիլյան քառօրյա պատերազմի ժամանակ երիտասարդ հայորդիներ Ռոբերտ Աբաջյանը, Արմենակ Ուրֆանյանը, Քյարամ Սլոյանը, Սարգիս Սահակյանը, Սասուն Մկրտչյանը, Միշա Աղաջանյանը, Վլադիմիր Նարինյանը, Ռոբերտ Աբրահամյանը և էլի շատ շատեր՝ իրենց մեջ կրելով Գևորգ Մարգալետունու, Աշոտ Երկաթի, Ռուզանի անօրինական սխրանքի զգացողությունը, իրենց անձնագոհությամբ, ազգային արժանապատվության բարձր գիտակցությամբ դիմագրավեցին թշնամու մարտահրավերները: Իրենք իրենցով կենդանի պատ դարձան՝ արյամբ պաշտպանելով հայրենիքը: Ի դեպ, բանաստեղծ Վ. Հակոբյանն այդ մասին պոեմ է գրել՝ «Կենդանի պատ», որտեղ մեջբերված են այդ հայորդիների կենդանի խոսքերը՝ մահից առաջ:

Մեծ է անցյալի խորհուրդը: Անցյալը նպաստում է ներկայի ամբողջացմանը և ապագայի կերտմանը, որովհետև անցյալը միայն անցյալ չէ, այլև մեր պատմությունն է: Նաև ասում են՝ պատմությունը դադարում է պատմություն լինելուց միայն այն ժամանակ, երբ չի ազդում արդիականության վրա:

Եթե ստեղծագործությունը ներգործություն չի ունենում կյանքի վրա, ուրեմն, այն գրականություն չէ, ավելին, ինչպես Հրանտ Մաթևոսյանը կասեր՝ մեռելածին է: Գեղարվեստական գործն արժևորվում է առաջին հերթին իր գործառնական նշանակությամբ: Հիմա ես ուզում եմ կատարել մի փոքրիկ դիտարկում՝ որքանով են Մուրացանի հերոսները «մասնակցում» մարդու կերտմանը, նրա աշխարհայացքի ու կերպարի ձևավորմանը: Դիմենք որոշակի գուգադրումների:

Այսպես՝ Ռուզան դրամայի հերոսուհին՝ նույն ինքը Ռուզանը, որ մարմնավորում է հայրենասեր օրիորդի կերպարը, իր անձը զոհում է հայրենյաց շահին՝ «Եթե պետք է զոհ, ապա թող զոհեն ինձ»: (5) Այդ որոշումը նա կայացնում է ինքնուրույն, հոժարակամ, գիտակցաբար, առանց վարանելու: Ակամայից հարց է առաջանում. ինչպիսի ներքին ուժ է թաքնված այս օրիորդի մեջ, ինչքան մեծ է նրա սերը առ հայրենին, որ նա իր անձը պատրաստական զոհում է հայրենիքին՝ միայն թե իր հայրենակիցները հաղթեն, հայրենիքն ազատ լինի: Մահվանից առաջ հրաժեշտի նրա խոսքը՝ հնչում է որպես պատգամ. «Այժմ մնաք բարով, հայրենի լեռներ, հայրենի երկինք, հայրենի արև, ձեզ վրա նայում եմ ես վերջին անգամ և ձեզ նվիրում իմ ետին շունչը, իմ օրհնությունը... Մնաս բարով և դու, հայոց ժողովուրդ, քեզ սիրեցի ես կաթոգին սիրով և քո փրկության սեղանի վրա դնում եմ ահա՛, իմ ողջակեզը... Ընդունի՛ր այս զոհը և աղոթիր աստծուն, որ սա լինի վերջինը այն անբավ զոհերի, որ քո որդիքը բերին քեզ կամակար...»: (6)

Ազգի ու հայրենիքի ազատության գաղափարը վեր է ամեն ինչից: Նույն անձնագոհությամբ ու նվիրումի փիլիսոփայությամբ է գործում Գևորգ Մարգալետունին: Նա արդեն որդեգրել է իր հավատամքը, վճռել իր գերագույն նպատակը, իր առաքելությունը. «Երկուսից մինը. կամ կհաղթանակեմ, կամ թե իմ խմբով իսպառ կջնջվեմ: Ես չեմ կարող նստել իմ բերդում և իմ կյանքը խնայել... Եթե իմ եղբայրակիցները մեռնում են, ես ինչու պիտի ապրեմ, մի՞թե նրանց կորուստը ողբալու համար: Երդվում եմ ձեր առաջ, երդվում եմ հավիտենականի անունով, երդվում եմ իմ հայրենիքի արևով և այս

սուրբ գերեզմանով, որ ես չեմ վերադառնալ այլևս իմ ընտանյաց գիրկը, չեմ մտնիլ իմ հարկի տակ, մինչև վերջին հագարացին չհալածեմ հայրենի սահմաններից: Ես պիտի ապացուցանեմ, որ ամբողջների և իշխանական զորության մեջ չէ անփոփվում հայրենիքի ուժը, այլ նրա որդիների անձնվիրության մեջ... Հայի աստվածը մեզ օգնական, հայի խաչը մեզ ապավեն...»: (7)

Հայրենիքի հանդեպ պարտքի զգացումը ենթադրում է բարձր առաքինություն ու վեհանձնություն, արժանապատվության, խղճի ու պատասխանատվության խորը գիտակցում: Սա, ինչպես ասում են, խիզախման փիլիսոփայություն է: Մարգալետունու, Ռուզանի, մեր գրականության լավագույն հերոսների անձնագոհությունը փոխանցվել է դարեդար, և այսօր մեր հերոս զինվորը՝ Ռոբետ Աբաջյանը, նույնպես հայրենիքի ազատության զոհասեղանին բերեց իր ողջակեզը, նա մինչև վերջին շունչը պայքարեց, չհանձնվեց, նա նախընտրեց ինքնագոհությունը: Մահվանից առաջ նրա խոսքը հնչում է որպես պատգամ. «Իմ վերջին նռնակ, իմ վերջին ընկեր, իմ ընկերների վրեժն առեք... Վերից նայում է Տերը: Ով որ մարտական դիրք տա թշնամուն, ես նրա մերը»: (8)

Այս տրամաբանությամբ ու վճռականությամբ է օժտված նաև ապրիլյան պատերազմի հերոս Գեղամ Խաչատրյանը. «Ախր հողն այս իմ ընկերների արյամբ է շնչում, թուրքին հո չենք թողնելու... Ինչ էլ որ լինի՝ հաղթանակը մերն է լինելու, մենք ենք հաղթելու»: (9)

Նկատենք, ազգային բնավորության գծերը հիմնականում դրսևորվում են ամենաէքստրեմալ պայմաններում՝ պատերազմական իրավիճակներում: Մեր հերոսները գործում են ոչ թե պահի թելադրանքով, այլև նրանց մեջ արդեն իսկ նախաստեղծ՝ հայի գեոտիպին հատուկ որակներով, այսինքն՝ դրանք ազգային ոգու ակունքներից են գալիս: Եվ հողից հայրենի, որից սերվել են նրանք: Այսօրվա հերոս-զինվորի մեջ հոսում է Տիգրան Մեծի, Վարդան Մամիկոնյանի, Գևորգ Մարգալետունու, Դավիթ Բեկի, Սամվելի, Վարդանի, Ավոյի, Բեկորի արյունը:

Ազգային կերպարների կերտման բացառիկ վարպետություն է դրսևորում «ուշ ժոմանտիզմի խոշոր» հսկան՝ Մուրացանը, նա ոչ միայն լարված գործողությունների ու հոգեբանական բարդ իրավիճակների միջոցով է միայն ներկայացնում իր հերոսների ամբողջական նկարագիրը, այլ դիմում է ժողովրդական հարուստ ասացվածքների՝ «Մի ծաղկով գարուն», «Կույր աչքը կների, կույր սիրտը չի ների»... Բազմաթիվ են ժողովրդական մտածողության այդ խտա-

ցումները, որոնք առաջնային դեր ունեն թե՛ վիպական սյուժեների, թե՛ կերպարների ամբողջացման, թե՛ ազգային արժեհամակարգի ներկայացման առումով: Եվ այսօրվա մեր հերոսների կողմից որդեգրված փիլիսոփայական կարգախոսը՝ «Կյանքս՝ հայրենիքիս, պատիվս՝ ինձ, հոգիս՝ Աստծուն», իր արմատներով, անշուշտ, գալիս է մեր պատմության խորքերից:

Հայրենիքը և Աստված ոգի են տալիս հայ զինվորին: Իսկ ոգին այն ուժն է, որի առաջ ամենագերթամանակակից զենքերն անգամ թույլ են: Եվ պատահական չէ, որ Մուրացանը, ինչպես նաև մեր մյուս մեծերը, իրենց հերոսների կերպարները թրծում են ազգային ոգու անմարելի կրակի մեջ: Այստեղից էլ՝ գրեթե հայկականացված «պայքարի ոգի» արտահայտությունը:

Ազգային արժեհամակարգի պահպանման ու փոխանցման լավագույն հողը հայրենիքն է, քանի որ. «Ժողովուրդը և հողը պատկանում են միմյանց, ամեն մի տարածք և հողակտոր դեռ հայրենիք չէ: Հայրենիքը պատմական հող է, բնօրրան: Տարածքն ու Հայրենիքը դարերի ընթացքում ունենում են ներգործուն փոխազդեցություն: Հողը հայրենիք է դառնում, երբ այն վերածվում է պատմական հուշերի և պատկերների շտեմարանի, ուր ապրում են տվյալ ժողովրդի իմաստունները, ուր սրբերն ու հերոսները, լեռներն ու ձորերը սրբագործվում են: Այս ամենը հայրենիքը դարձնում են միակը և անկրկնելի» (10) (Էնթոնի Սմիթ): Հայրենիքն այն հզոր գործոնն է, որն ապահովում է ժողովրդի գոյապահպանման ու զարգացման հնարավորությունը: Առանց հայրենիքի ազգը՝ որպես էթնոս գոյություն ունենալ չի կարող: Ասել է թե՛ հայրենիքն ու հայրենասիրությունը ժողովրդի գոյության հիմնական պայմանն են: Հայրենիքը ժողովրդի բոլոր սերունդների դարավոր, հերոսական պայքարի արդյունք է: Հայրենի հողի համար գոհվելը հերոսություն է: Հերոսների արյունով ներծծված հողը քաջերի համար նոր սերունդներ է կյանքի կոչում: Մեծն Գարեգին Նժդեհն ասել է. «Ինչ երանություն է մեռնել այն հուսավառ հավատքով, որ քո աճյունից շանթանման հերոսներ պիտի ծնվեն»: (11)

Ազգային հատկանիշների մեջ իր ուրույն տեղն ունի հավատն առ Աստված, հատկանիշ, որ դարերի ընթացքում միայն ամրապնդվել է: Հայը միշտ էլ առաջնային է համարել հոգևորը, նա միշտ հավատարիմ է եղել իր դավանած Աստծուն և իր փրկությունը տեսել նրան երկրպագելու և հանուն նրա իր կյանքը գոհելու մեջ: Հայ ժողովուրդը երբեք հույսը չի կտրել Աստծուց, ամենաձայրահեղ վի-



ճակներում նա ապավինել է Երկնայինին: Եվ Տերն է նրան առաջնորդում դեպի ազատության համար անգիջում պայքար: Մուրացանի հերոսները նույնպես ապավինում են Բարձրալին: Ահավասիկ, Մարգալետունու խոսք-պատգամն՝ ուղղված իր զինվորներին. «Բայց ես հույսս դրի Աստծո և իմ կամքի վրա և, ինչպես գիտեք, հաղթեցի ամեն դժվարության. ցույց տվի աշխարհին, թե ի՞նչ կարող է անել մի մարդը, երբ նրան ոգևորում է զգացմունքներից ազնվագույնը, այն է՝ հայրենիքի սերը: Ձեզանից ամեն մի՞նը թո՛ղ զինվի այն հավատով, որ ունեի ես դեպի հայրենյացս ապագան, այն սիրով, որ տածում էի դեպի իմ եղբայրները և այն հույսով, որ դրել էի Աստծո վրա և կտեսնե, որ անկարելին կարելի կդառնա, և արգելքներն իրանք իրանց կվերանան և վտանգներն անհետ կկորչեն»։ (12)

Ապրիլյան պատերազմում մեր մարտիրոսված հերոս տղաները՝ «տասնութ-քսան տարեկան», իրենց վերջին խոսքում կրկին դիմել են Աստծուն: Այսպես է հնչում Հրաչ Գալստյանի խոսքը զոհվելուց առաջ. «Կարոտել եմ բոլորիդ, մամ, այսօր անպայման եխծի գնա, մոմեր վառիր»։ (13)

Սուրն ու խաչը միշտ միասին են մարտնչել թշնամու դեմ: Հայրենիքի փրկության վեհ գաղափարը միայն ենթադրում է հավատ ու միաբանություն: Նկատենք, Մուրացանի յուրաքանչյուր հերոս կրում է իր մեջ հայրենասիրության հուրը, անկախ ամեն ինչից, նրանց մեջ ամենաբարձրը, անձնականից վերը հայրենիքի պատիվն է: Նրանցից յուրաքանչյուրը տոգորված է «ազնվագույն զգացումով»՝ հայրենիքի սիրով: Ո՛չ վերացական, այլ կոնկրետ ու շոշափելի, իրական:

Աշոտ Երկաթը հայրենիքի համար զոհում է իրեն՝ դրա մեջ իր հոգու մեծ պարտքը տեսնելով. «Կռվի մեջ ստացածս մահը կարող է իմ անունը փառավորել: Ես, իհարկե, չեմ մտածում իմ հիշատակի, այլ հայորդիների մասին, իմ մահվամբ ես մի խրախուսական օրինակ կթողնեմ նրանց համար...»։ (14)

Ազնվագույն գծերով է օժտված Սահակ Սևադան, չնայած անձնական դառը ու խորը վշտին, նրա մեջ առաջնայինը հայրենյաց շահն է: Միաբանության կոչող Մարգալետունուն նա պատվախնդրությունից դրդված՝ ասում է. «Ես չեմ ուզում, որ դու հայրենասիրությամբդ գերազանցես ինձ: Ես թողնում եմ իմ վրեժխնդրությունը»։ (15) Մի՞թե ապրիլյան պատերազմում այդպես չվարվեց նաև Քյարամ Սլոյանը. «Ո՛չ, հրամանատար, ես պիտի լինեմ քո կողքին»։ (16) Դա այն դեպքում, երբ հրամանատարը նրան առաջարկել էր

նահանջել՝ կյանքը փրկելու համար:

Անձնական պատիվը հայրենիքի պատվին է ստորադասում նաև Ցլիկ Ամրամը. «Երանի նրան, ով կարող է անձնվիրաբար ծառայել հայրենիքին»: (17)

Իհարկե, հնարավոր չէ ասել, թե գրական հերոսների ազդեցությունը նրանց խիզախումներում ինչ տոկոսայնություն ունի, բայց որ որոշակի դերակատարություն ունի, դա անժխտելի է:

Ինչպես տեսնում ենք, Մուրացանի կերտած բոլոր (կամ՝ գրեթե բոլոր) հերոսներն անմնացորդ ձևով մարմնավորում են հայրենի երկրի, հողի այն բնութագրական կողմերը, որոնք ավելի ամբողջական են դարձնում վիպասանի կերտած հերոսների հարուստ ու բազմերանգ, խիստ ազգային ու, դրանով իսկ՝ համամարդկային պատկերասրահը:

Ամփոփման կարգով նշենք, որ թե՛ երեկվա, թե՛ այսօրվա հերոսներն իրենց մեջ կրում են ազգային բնավորության առանձնահատկությունները: Առաջնորդվելով հոգու վեհությամբ ու ազնվությամբ, հայրենիքի հանդեպ պարտքի ու սեփական պատվի բարձր գիտակցությամբ, նրանք գնում են աննախադեպ խիզախման: Նրանց գերագույն նպատակը հայրենիքի փրկությունն է, որի համար բերում են իրենց ողջակեզը: Սրանք այն վեհ ու վսեմ հատկանիշներն են, որոնցով ազգի դիմագիծը ներկայանում է ավելի հստակ ու ամբողջական: Եվ դրանց պահպանման ու զարգացման, հարատևման մեջ է հայի ֆենոմենը, ավելի կոնկրետ՝ հայկական ոգին: Խոսքս վերջացնեմ Սերգեյ Սարինյանի մի հետաքրքիր դիտարկումով՝ «Հայոց ազգային գաղափարախոսություն» գրքից, որը լավագույն ձևով է արտահայտում հայի էությունը: Ահա. «Պատմության ընդերքում գործել է առերևույթ աննկատելի կենսա-հոգեբանական մի դրդում, որի գիտակցումը խորապես գրավիչ է ծագումնաբանության առասպելի փիլիսոփայական խորհուրդը բացահայտելու տեսակետից: Նկատի ունեն հայոց ազգային ոգու ֆենոմենոլոգիան: Որպես պատմափիլիսոփայական ներարժեք ձևույթ՝ Հայկական հարցը ազգային ոգու՝ իբրև տիեզերական սուբյեկտի ինքնագիտակցումն է, հայկական ֆենոմենի համաշխարհային ճանաչման ներքին թելադրանքը»: (18)

### ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Իսահակյան Ավ., Երկերի ժողովածու, հատոր հինգերորդ, «Սովետական գրող» հրատարակչություն, Երևան, 1977, էջ 41:

2. Չարենց Ե., Ընտիր երկեր, Երևան «Նաիրի» հրատարակչություն, 1997թ., էջ 196:
3. <http://andin.am>
4. <http://www.noravank.am>
5. Մուրացան, Ռուզան, Հայպետհրատ, Երևան, 1944, էջ 66:
6. Նույն տեղում, էջ 90:
7. Մուրացան, Գևորգ Մարգալետունի, «Լույս» հրատարակչություն, Երևան, 1988, էջ 219:
8. «Եղիցի լույս» թերթ, թիվ 02, 2016թ.:
9. Նույն տեղում:
10. <https://www.hayagitaran.am>
11. Համբարձումյան Ռ., Գարեգին Նժդեհ, «Նախիջևան» հրատարակչություն, Երևան, 2008, էջ 169:
12. Մուրացան, Գևորգ Մարգալետունի, «Լույս» հրատարակչություն, Երևան, 1988, էջ 354:
13. «Եղիցի լույս» թերթ, թիվ 02, 2016:
14. Մուրացան, Գևորգ Մարգալետունի, «Լույս» հրատարակչություն, Երևան, 1988, էջ 235:
15. Նույն տեղում, էջ 96:
16. «Եղիցի լույս» թերթ, թիվ 02, 2016:
17. Մուրացան, Գևորգ Մարգալետունի, «Լույս» հրատարակչություն, Երևան, 1988, էջ 108:
18. Սարինյան Ս., Հայոց ազգային գաղափարաբանություն, «Ջանգակ» հրատարակչություն, Երևան, 2005, էջ 287:

## ԱՄՓՈՓՈՒՄ

ՍԵՐՈՒՆԴՆԵՐԻ ՄԵՋ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲՆԱԿՈՐՈՒԹՅԱՆ  
ԱՌԱՆՋՆԱՀԱՏՈՒԿ ԳԾԵՐԻ ԿԵՐԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ  
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՈՎ  
ԿԱՄ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՖԵՆՈՄԵՆՈԼՈԳԻԱ

## ԱՄԱԼՅԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Հոդվածում ցույց է տրվում գրականության վճռորոշ դերակատարությունը սերունդներին ազգային ոգով դաստիարակելու գործում: Ա. Գրիգորյանի հետազոտության թեման մեր ժողովրդի ազգային-ազատագրական պայքարի գեղարվեստական տարեգրությունն է՝ հին ժամանակներից մինչև մեր օրերը: Հեղինակը հանգա-

մանորեն անդրադառնում է Մուրացանի ստեղծած գրական կերպարներին և գիտական վերլուծությունների, համադրումների ու համեմատությունների միջոցով՝ մի ընդգրկուն համապատկերի մեջ, ներկայացնում հերոսական այն գծերը, որոնցով առանձնանում են հայ քաջորդիները: Ազատագրական պայքարում վերջիններիս դրսևորած ազգային բնորոշ հատկանիշներն են, որոնք կազմում են հայկական ֆենոմենոլոգիայի միջուկը՝ հարստացնելով մեր ժողովրդի հոգևոր արժեհամակարգը: Հոդվածի մեջ վերլուծության է ենթարկվում նաև ժամանակակից գրող Վ. Հակոբյանի «Կենդանի պատ» պոեմը. արցախյան գոյամարտի մերօրյա հերոսների և նրանց նախորդների՝ Գևորգ Մարգալետունու, Աշոտ Երկաթի, Ռուզանի, մյուս երևելիների հայրենասիրական սխրանքներն ու արարքները դիտարկվում են մի զուգահեռի վրա:

## РЕЗЮМЕ

### ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ В ПОКОЛЕНИЯХ НАЦИОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА И СПЕЦИФИЧЕСКИХ ЧЕРТ ПОСРЕДСТВОМ ЛИТЕРАТУРЫ ИЛИ АРМЯНСКАЯ ФЕНОМЕНОЛОГИЯ

АМАЛИЯ ГРИГОРЯН

**Ключевые слова:** национальная идеология, научно-художественная система, литературный герой, романист, исторический роман, армянская феноменология, народное мышление, сюжет романа, философия храбрости, феномен, поэма.

В статье представлена решающая роль литературы в деле воспитания поколений в национальном духе. Тема исследования А. Григорян - художественная летопись национально-освободительной борьбы нашего народа с древнейших времен до наших дней. Автор подробно обращается к литературным образам, созданным Мурацаном, представляет в единой панораме с помощью научных анализов, контрастов и сравнений те героические черты, которыми отличаются армянские храбрецы. В национально-освободительной борьбе проявляются их характерные черты, которые составляют стержень армянской феноменологии, обогащая духовные ценности нашего народа. В статье также подвергается анализу поэма "Живая стена"

современного писателя В. Акопяна, на одной параллели рассматриваются патриотические подвиги и поступки сегодняшних героев Арцахской освободительной борьбы и их предшественников: Геворка Марзпетуни, Ашота Еркама, Рюзан и других выдающихся личностей.

## SUMMARY

### GENERATIONS THROUGH LITERATURE OR REPRODUCTION OF NATIONAL CHARACTER AND UNIQUE LINES OF PHENOMENOLOGY

AMALIA GRIGORYAN

**Key words:** national ideology, aesthetic system of values, literary hero, novelist, historical novel, Armenian phenomenology, national thinking, the plot of novel, philosophy of venture, phenomenon, poem.

The article shows the decisive role of literature in education of generations in a national spirit. The theme of A. Grigoryan's research is our people's national liberation fight chronicle from old times up to now. The author thoroughly refers to the literary heroes created by Muratsan and through the scientific analyses and comparisons in a broad context, she shows the heroic features peculiar to our heroes. The core of Armenian phenomenology that enriches the spiritual values of our people is based on the national peculiarities of our heroes revealed in liberation struggle. The article deals with the analysis of poem "Living Wall" by V. Hakobyan. Patriotic deeds and actions of our modern day Artsakh heroes and their ancestors Gevorg Marzpetuni, Ashot Erkat, Rusan and others are considered on the same parallel.